

Professori Martti Häikiö
Hämeenlinnan Paasikivi-Seura 60 vuotta 26.10.2023.

Paasikivi-Seuran syntyhetket

KUVA 1 Paasikivi-Seuran perustava kokous

Arvoisat Paasikivi-Seuran jäsenet, hyvät Isänmaan ystävät

Haluan aluksi Helsingin Paasikivi-Seuran puolesta esittää parhaat onnittelut Hämeenlinnan Paasikivi-Seuralle 60-vuotistaipaleen johdosta. Tämän juhlapäivän järjestelyt osoittavat, että Seura elää tätä päivää ja voi hyvin.

Esitykseni aiheena on Paasikivi-Seuran perustamiseen vuonna 1958 johtanut kehitys. Käsittelen lisäksi turvallisuuspoliittisen seuran erityisluonnetta ja sen tehtävän ja toimintatapojen muuttumista aikojen muuttuessa.

Kansainvälisen politiikan, niin kuin kaiken muunkin inhimillisen toiminnan, tulevan kehityksen ennakoiminen on tavattoman vaikea tehtävä. Tulee yllättäviä tapahtumia, jotka muuttavat toimintaympäristöä ennalta arvaamattomalla tavalla.

Tästä päivänkohtainen esimerkki on palestiinalaisen taistelujärjestö Hamasin hyökkäys Israeliin ja sitä seuranneet Israelin massiiviset vastahyökkäykset. Maailman huomio keskittyy nyt tähän konfliktiin ja sen vaikutukseen lähialueilla, ja sen lisäksi siihen, mitä seurauksia sillä on suurvaltojen suhteisiin ja toimintaan.

Saattaa hyvin olla, että Ruotsin Nato-jäsenyyden ratifiointi Turkissa saa ratkaisevan sysäyksen juuri tästä Lähi-idän traagisesta tapahtumasarjasta. Suomessa on toivottu ja tehty työtä Ruotsin Nato-jäsenyyden hyväksi. Suomi on halunnut edetä ”käsi kädessä” tai ehkä oikeammin ”yhtä jalkaa” Ruotsin kanssa.

KUVA 2 Klaus Korhonen Jens Stoltenberg ym Nato

Hyvät kuulijat

Pysähtykäämme hetkeksi miettimään, miten perustavan turvallisuuspoliittisen muutoksen keskellä elämme. Kun Hämeenlinnan Paasikivi-Seura perustettiin 60 vuotta sitten vuonna 1963 ja kun Helsingin Paasikivi-Seura perustettiin viisi vuotta aikaisemmin vuonna 1958, ei kukaan olisi voinut kuvitella, että 200 vuotta puolueettomana pysytellyt Ruotsi olisi viimeistä kahta ratifiointia vaille Pohjois-Atlantin liiton Naton jäsen ja puolueettomuudestaan erittäin varovasti puhunut Suomi jo olisi Naton jäsen.

Ei ole liioiteltu sanoa, että Venäjän laajamittainen hyökkäys Ukrainaan 22. helmikuuta 2022, oli se tekijä, joka muutti perusteellisesti Pohjois-Euroopan turvallisuuspoliittisen asetelman. Yhtä perusteellista muutosta ei saanut aikaan Neuvostoliiton hajoaminen 1990-luvun alussa eikä Suomen ja Ruotsin liittyminen Euroopan unioniin 90-luvun puolivälissä. Kysymys on nyt perinteisestä geopolitiikasta, suurvaltapolitiikasta, jossa Venäjä ei ainoastaan pyri liittämään lähialueitaan etupiiriinsä, vaan pyrkii valloittamaan näitä ja liittämään niitä Venäjän uusvanhaan imperiumiin.

Hyökkäys ja laajentumisyritys rikkovat räikeästi kaikkea sitä turvallisuusjärjestystä, jota Suomikin on omalla aktiivisella panoksellaan ollut rakentamassa erityisesti Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön avulla.

Hyvät kuulijat

Ennen kuin menen lähemmin tarkastelemaan Paasikivi-Seuran syntyvaiheita, yritän luonnehtia sodanjälkeisen Suomen turvallisuuspolitiikan isoa kuvaa.

KUVA Paasikivi ja Zhdanov, YYA-sopimus, pienenä kuvana Maude Suomalainen dilemma

Suomi jäi toisen maailmansodan jälkeen harmaalle vyöhykkeelle. Neuvostoliitto ei onnistunut miehittämään ja valloittamaan Suomea Baltian maiden ja Puolan tapaan. Mutta toisaalta Neuvostoliitto sai valvontakomission ja rauhansopimuksen asettamien rajoitusten sekä vuonna 1948 solmitun ystävyys-, yhteistoiminta ja keskinäisen avunannon sopimuksen kautta vahvan sananvallan Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.

Suomen suvereenisuus oli rajoitettua, mutta emme kuitenkaan kuuluneet Neuvostoliiton imperiumiin emmekä Varsovan sotilasliittoon. Tätä asetelmaa kuvaa hyvin brittiläis-turkulaisen historiantutkijan George Mauden kirjan otsikko *Suomalainen dilemma*. Suomi koki merkittävimmäksi uhkakseen valtion, jonka kanssa sillä oli turvallisuussopimus. Suomen pyrkimyksenä oli välttää tilanne, jossa yya-sopimuksen sotilaallisia artikloja olisi otettu käyttöön ja tiivistetty Suomen ja Neuvostoliiton sotilaallista yhteistyötä.

Tämän turvallisuuspoliittisen asetelman yksi taistelurintama oli sisäpolitiikka. Niin sanottuina sodanjälkeisinä vaaran vuosina kommunistit olivat päässeet Suomen hallitukseen ja pyrkivät sitä kautta sitomaan Suomen lähemmäs Neuvostoliittoa. Tilanne kärjistyi syksyllä 1947, kun Pariisin rauhansopimus allekirjoitettiin ja Neuvostoliiton ja Ison-Britannian valvontakomissio poistui maasta. Neuvostoliitto yritti saada pääministeri Mauno Pekkalan avulla presidentti Paasikiven matkustamaan Moskovaan, mistä Paasikivi sitkeästi kieltäytyi peläten joutuvansa siellä allekirjoittamaan paperin, joka merkitsisi Suomen antautumista.

Paasikivi onnistui viivyttämään Neuvostoliiton vaatimaa sotilassopimusta ja muotoilemaan sen aavistuksen verran lievemmäksi keväällä 1948. Samana vuonna pidettyjen eduskuntavaalien jälkeen Paasikivi nimitti K-A. Fagerholmin johtaman sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen, joka teki selvän pesäeron kommunisteihin, samaan aikaan kun muualla Itä-Euroopassa kommunistit vyöryttivät hallitusvallan.

KUVA Stalinin kuolema, YK, PN, Porkkala

Hyvin varovaisella ja vaikealla tasapainoilulla Suomi onnistui hivuttautumaan kohti läntisiä yhteistyöjärjestelyjä. Suuria käännteitä olivat ensin sotakorvausten päättyminen ja Helsingin olympialaiset vuonna 1952. Niitä seurasi Neuvostoliiton yksinvaltiaan Josif Stalinin kuolema vuonna 1953. Stalinin kuolemaa seuranneen niin sanotun suojasään aikana Suomi pääsi liittymään Pohjoismaiden neuvostoon ja lopulta suurvaltojen välisen kompromissin osana myös Yhdistyneiden Kansakuntien jäseneksi vuonna 1955. Tuosta ajasta muistetaan parhaiten tykinkantaman päässä pääkaupungista sijainneen Porkkalan sotilastukikohdan palautus Suomelle vuonna 1956.

Arvoisat kuulijat,

KUVA Fagerholmin hallitus

Nyt tulen Suomen lähihistorian visaisimpaan kysymykseen: mitä tapahtui vuonna 1958?

Tuo vuosi muistetaan niin sanotuista yöpakkasista. Syksyllä Neuvostoliitto painosti Suomea siinä määrin, että K.-A. Fagerholmin johtama parlamentaarinen enemmistöhallitus joutui eroamaan ja seurasi hyvin rikkinäinen vähemmistöhallitusten kausi.

Ydinkysymys on, avattiinko syksyllä 1958 Neuvostoliitolle ovi sekaantua Suomen sisäpolitiikkaan ennen kokemattomalla tavalla. Poliitikkojen ja puolueiden hallituskelpoisuuden mittariksi tuli Neuvostoliiton luottamus. Tätä luottamusta voi todistaa tukemalla presidentti Urho Kekkosen uudelleentalintaa tasavallan presidentiksi.

Hallituksen muodostaminen, presidentin valinta ja ulkopoliittikka kietoutuivat yhteen tavalla, jossa painopiste siirtyi vaalien tuloksesta presidentin tekemiin valintoihin. Paasikivi-Seuran historian kirjoittaneen professori Osmo Apusen mukaan ”ottopoikaratkaisusta alkoi armoton valtataistelu kahden voimaryhmittymän välillä. Ajoittain se kasvoi kahden valtiollisen instituution, tasavallan presidentin ja eduskunnan parlamentaarisen enemmistön väliseksi ristiriidaksi.”

KUVA Paasikivi-Seuran perustava kokous

Paasikivi-Seuran perustavan kokouksen osanottajista nykyinen ministeri Jaakko Itoniemi ja emeritus suurlähettiläs Jaakko Lassila ovat edelleen aktiivisia ulkopoliittikan harrastajia. Äskettäin perusteellisen Hannu Himasen kirjoittaman elämäkerran mukaan Jaakko Itoniemi on suomalaisen aidon ulkopoliittisen harrastuksen suurnimi. Hän oli perustamassa Ulkopoliittikka-lehteä ja Ulkopoliittista instituuttia, ja hän on toiminut Paasikivi-Seuran puheenjohtajana.

Paasikivi-Seuran synty 27. marraskuuta 1958 liittyy nimenomaan Urho Kekkosen valtakauden ristiriitoihin. Seura otti Paasikiven nimen jatkuvuutta korostaakseen, mutta oikea nimi olisi ollut Urho Kekkosen Seura, sillä Seuran todellinen tarkoitus oli tukea hänen ulkopoliittikkaansa. Sen ytimenä oli tulkita Kekkosen vastustaminen neuvostovastaisuudeksi.

Osmo Apunen on Seuran historiassa *Linjamiehet* kuvannut yksityiskohtaisesti Seuran perustamiseen johtaneita vaiheita. Niissä kiinnittää huomiota, miten perustajien huoli oli ensi sijassa sisäpoliittista. Kansainvälisen tilanteen analyysi loisti poissaolollaan.

Miten tätä aikakautta Paasikivi-Seuran ja Suomen historiassa voisi luonnehtia?

KUVA Halstin teosten kansi 1987 ja Berliinin muuri

Minut valittiin neljäkymmentä vuotta sitten vuonna 1983 Helsingin Paasikivi-Seuran hallitukseen, jota kutsutaan valtuuskunnaksi, professori Paavo Kastarilta vapautuneelle paikalle. Ensimmäinen muistikuvani on, miten lainsäädäntöneuvos Lars Dufholm veti minut

syrjään ja sanoi: ”Kuule Martti, Länsi-Saksa aloittaa kolmannen maailmansodan ja meidän tulee pysyä siitä erossa.”

Olin aivan ällikällä lyöty. Olin mielestäni seurannut kansainvälistä politiikkaa, mutta mikään ei minusta viitannut tällaiseen sodanuhkaan.

Kaikki nämä vuosikymmenet olen pohtinut, mistä tässä varoituksessa oli kysymys. Dufholm kuului siihen liberaalien suomenruotsalaisten Nya Argus-aikakauslehden ympärillä vaikuttaneeseen ryhmään, joka sodan jälkeen haki suuntaa uudelle ulkopoliitikalle.

Olen tullut siihen tulokseen, että Dufholm oli jäänyt menneiden vuosikymmenten, erityisesti vuosien 1941–1944 jatkosodan juoksuhautoihin, eikä enää kyennyt arvioimaan muuttuneita ja muuttuvia realiteetteja.

Samanlaiseen jälkeensä hämmästyttävään virhearvioon oli sortunut Paasikivi-Seuran puheenjohtajanakin toiminut eversti Wolf H. Halsti kirjassaan Euroopan kriisi 1987 vuodelta 1979.

Halsti kuului Paasikivi-Seuran perustamisen taustalla olleeseen vaikuttajaryhmään yhdessä professori Jan-Magnus Janssonin ja professori Kustaa Vilkun kanssa. Seuran puheenjohtajana 1960-luvulla toiminut Halsti oli saanut ennustajan, suorastaan profeetan maineen, vuonna 1939 julkaisemallaan teoksella *Suomen puolustaminen*. Kymmenen vuotta sodan jälkeen vuonna 1954 hän kirjoitti teoksen *Suomen puolustuskysymys*, jossa hän – mielestäni monimerkityksellisesti – kirjoitti: ”Suomen kansalla ei olisi kiistattomia mahdollisuuksia hoitaa puolustustaan tehdyn valtiosopimuksen eli YYA-sopimuksen edellyttämällä tavalla, ei edullistenkaan olosuhteiden vallitessa.”

Siis kenen hyökkäystä, ketä vastaan, Halsti ajatteli Suomen puolustautuvan?

Vuonna 1969 hän julkaisi teoksen *Me, Venäjä ja muut*. Hän oli sitä mieltä, että Suomen tuli rakentaa turvallisuutensa luottamuksen varaan. Hän suositteli Suomen ja Neuvostoliiton ”suhteiden henkistä syventämistä ja selkiinnyttämistä”, yksimielisyyttä ulkopoliitikassa ja riittävää puolustusvalmiutta. Kahteen jälkimmäiseen voi tänäänkin yhtyä, mutta mitä hän tarkoitti ensimmäisellä, ”henkisellä syventämisellä”.

Visionäärin maineensa vangiksi jäänyt Halsti kirjoitti vuonna 1979 teoksen *Euroopan kriisi 1987*. Siinä hän arvioi tulevaa kehitystä tavalla, joka osoittautui perusteellisen vääräksi. Hän uskoi pasifismin valtaavan Länsi-Saksan niin, että se luopuu aseistuksesta ja yhdistyy Itä-Saksaan ja amerikkalaiset vetäytyvät Euroopasta. Melko pian, vain kymmenen vuotta kirjan kirjoittamisen jälkeen Berliinin muuri murtui ja hampaisiin saakka aseistautunut Itä-Saksa antautui vapaaehtoisesti Natoon kuuluvalle Länsi-Saksalle, Varsovan sotilasliitto hajosi rauhanomaisesti ja Neuvostoliitto lopetettiin ilman sotaa.

Halsti oli perusteellisesti yliarvioinut kommunististen sotilasvaltojen voittokulun ja aliarvioinut läntisten demokratioiden elinkyvyn. Ehkä Ukrainan vastarinnan osalta on paljon samaa: aika moni uskoi Ukrainan itsenäisyyden häviävän muutamassa viikossa ja muun maailman katsovan vieressä. Toisin kävi.

Vuodesta 1983 on mieleeni jäänyt myös toinen ajan ilmiö. Se on Paasikivi-Seuran varovainen avautuminen puoluepoliittisesti. Siihen saakka kokoomuslaiset, tai sellaiseksi epäillyt, pidettiin visusti syrjässä niin Paasikivi-Seuran johdosta kuin maan hallituksestakin. Sama koski Suomen Maaseudun Puoluetta ja Kristillistä liittoa. Pekka Vennamo oli ensimmäinen Maaseudun puolueen jäsen, joka valittiin Seuran valtuuskuntaan.

KUVA Kari, KorvaamatonUrho Kekkonen

Paasikivi-Seura oli ollut Urho Kekkonen virallisen ulkopoliittikan ehdoton tukija. Vuoden 1978 presidentinvaaleissa Paasikivi-Seura johti kaikkien Kekkonesta kannattavien puolueiden vaalityötä. 22 vuotta presidenttinä vaikuttanut 78-vuotias Urho Kekkonen todettiin korvaamattomaksi ja hänet valittiin viidennelle presidenttikaudelle, joka tuli kuitenkin kestämaan hänen sairastumisensa takia vain vuoteen 1981 saakka.

Näiden vuosien jälkeen on tapahtunut kaksi merkittävää muutosta. Ensinnäkin kaikki eduskunnassa edustettuina olevat puolueet ovat voineet osallistua maan hallitukseen – ja Paasikivi-Seuran hallintoon.

Toiseksi Seurassa käyty keskustelu voi olla kriittistä myös maan virallista ulkopoliittikkaa kohtaan. Tärkeintä on, että keskustelua käydään argumentein eikä ennalta ketään tai mitään siitä ulos lyöden. Tästä huolimatta, tai oikeammin juuri tämän ansiosta, Paasikivi-Seuroista on tullut aidon ja laaja-alaisen ulko- ja turvallisuuspoliittisen keskustelun arvostettu foorumi.

Hyvät naiset ja herrat

KUVA Paasikiven nimenmuutos

Hämeenlinnan lyseota käydessään lahtelaisen kulkukauppiaan lahjakas poika Johan Gustaf Hellstén muutti nimensä Juho Kusti Paasikiveksi vuonna 1887. Hänen pitkä, liki kuusi vuosikymmentä jatkunut valtiollinen harrastuksensa ja uransa jatkui aina vuoteen 1956. Sinä aikana Suomen kohtalonkysymys Venäjä ehti muuttua moneen kertaan.

Paasikivi ehti nähdä, miten 1880-luvulla Venäjän tsaari Aleksanteri III allekirjoitti julistuksen, jota sanotaan "manifestiksi itsevaltiuden järkkymättömyydestä".

Paasikiven toisella presidenttikaudella Neuvostoliitoksi muuttuneen Venäjän diktaattori Josef Stalin kuoli vuonna 1953. Seurasi suojasäänä tunnettu ajanjakso, jolloin Neuvostoliitto pyrki normalisoimaan suhteitaan länsivaltoihin.

Kannustan Teitä, arvoisat kuulijat, perehtymään Paasikivi-Seuran tuottamaan sivustoon jkpaasikivi.fi. Ei Paasikivi suinkaan ollut aina oikeassa, mutta hän pyrki läpi pitkän elämänsä perehtymään maailman muutoksiin, kansainvälisessä politiikassa vaikuttaviin voimiin ja pienen Suomen selviytymismahdollisuuksiin.

Se on Paasikiven varsinainen perintö ja linja.